युधिष्ठिरं प्रति नरमेधाहरणे नियोजनं तु न विरुध्यते हरेःस्वर्गारोहानन्तरमेव कलेः प्रकर्षेण प्रवृत्त्यवगमात् ततः प्राक्काले यथाविधानं सर्वे धर्मा व्यवस्थिता इत्यवगमाच्च तदूर्द्ध्वमेव कलेः प्रबलत्वात् दृष्टप्रारब्धीयादुत्कलिवर्ज्यस्यावकाश इत्यवधेयम्। भूमौ श्रीकृष्णस्थितिपर्यन्तं कलेः प्रादुर्भावाभावश्च भागवते उक्तः तच्च वाक्यं कलिशब्दे १७९५पृ० दर्शितम्। अतो युधिष्ठिरादीनां नरमेधाश्वमेधमहाप्रस्थानादिकं न विरुध्यते

नरमन्य पु० आत्मानं नरं मन्यते नृ+मन-खश् मुम् एकाचोऽमन्तवत् कार्यम्। आत्मानं नृतया मन्यमाने।

नरयन्त्र न० छायाद्वारा कालसाधके द्वादशाङ्गुलशङ्कुयन्त्रे "नरयन्त्रं तथा साधु दिने च विमले रवौ। छायासंसाधनैः प्रोक्तं कालसाधकमुत्तमम्" सू०सि० "विमले मेघादिव्यवधानरूपमलेन रहिते सूर्ये एतद्रूपे दिने। चकार एवकारार्थत्वेन साभ्रदिनव्यवच्छेदः। नरयन्त्रं द्वादशाङ्गुलशङ्कुयन्त्रं तथा घटीयन्त्रवत् कालसाधकं साधु सूक्ष्मं रात्रौ नेत्यर्थसिद्धम्। ननु शङ्कोश्छायासाधकत्वं न कालसाधकत्वं तेन तस्य कथं यन्त्रत्वं कालसाधकवस्तुनो यन्त्रत्वप्रतिपादनादित्यत आह। छायासंसाधनैरिति। इदं शङ्कुरूपनरयन्त्रं छायायाः सम्यक्सूक्ष्मत्वेन साधनैरयनैः कृत्वा कालसाधनं दिनगतादिकालस्य कारणमुत्तमम्। अन्ययन्त्रेभ्योऽस्यान्तिरन्तरतयातिश्रेष्ठम्। तथा च छायासाधकत्वेनैव छायाद्वारा शङ्कोः कालसाधकत्वमिति न यन्त्रत्वव्याघातः। अतएव साभ्रदिने रात्रौ चेदमनुपयुक्तम्। नरस्य छायायन्त्रोपलक्षणत्वात् यष्टिधनुश्चक्राण्यपि तथेति बोध्यम्" रङ्ग०। "समतलमसमपरिधिभ्रमिशङ्कोर्दन्तिदन्तजः शङ्कुः। तच्छायातः प्रोक्तं ज्ञानं दिग्देशकालानाम्" सि०शि०। शङ्कोः कालज्ञानसाधनत्वमुक्तम्।

नरयान न० नरवाह्यं यानम् (बग्घीगाड़ी) प्रभृतौ यानभेदे "नरयानेन तु ज्येष्ठः पिता पार्थस्य भारत!। अग्रतो धर्मराजस्य गान्धारीसहितो ययौ" भा० आ० ३७अ०। नरवाहन नररथादयोऽप्यत्र।

नरलोक पु० नराधिष्ठितो लोकः भुवनम्। १पृथिवीलोके नर एव लोकः। २मानवरूपे जने च "आकृष्टलोकान् नरलोकपालान्" रघुः "तया तवामी नरलोकवीरा विशन्ति वक्त्राण्यभितो ज्वलन्ति" गीता।

नरवाहन पु०नरो वाहनं यस्य। १कुबेरे २नरयानवाह्ये त्रि० "धनदया नरवाहनसम्पदः" रघुः "मणिग्रीवोत्तम वपुः कुबेरो नरवाहनः" हरिवं०४५अ०। ३नरवाह्ये याने न०।

नरविध्वण त्रि० नरं विध्वणति हिनस्ति वि+स्वन-अच् मुम्। नरहिंसके राक्षसे पुंस्त्री विका०। स्त्रियां ङीष्।

नरव्याघ्र पु० नरो व्याघ्र इव उपमितस०। श्रेष्ठमानवे।

नरशृङ्ग न० ६त०। अलीके पदार्थे शशशृङ्गादिवत् शृङ्गे पशोर्यत्वस्येव नरीयत्वस्याप्यभावाद्योग्यत्वेन अस्यालीकार्थत्वम् योग्यताभावादेवात्र शाब्दबोध इति बोध्यम्।

नरसिंह पु० नरश्चासौ सिंहः नरश्च सिंहश्चाकारोऽस्यस्य अच् वा। अर्द्धनराकारे अर्द्धसिंहाकारे १भगवच्छरीरभेदे तादृशशरीरग्रहणे कारणञ्च हरिवं०२३१अ० उक्तं यथा "हिरण्यकशिपुरुवाच "न देवासुरगन्धर्वा न यक्षोरगराक्षसाः। न मानुषाः पिशाचा वा निहन्युर्मां कथञ्च न। क्षयोनैव मां क्रुद्धाः सर्वलोकपितामह!। यमेयुस्तपसा युक्ता वर एष हृतो मया। न शस्त्रेण न चास्त्रेण गिरिणा पादपेन वा। न शुष्केण न चार्द्रेण स्यान्न चाग्न्येन मे वधः। न स्वर्गेऽथ पातालेऽथ नाकाशे नावनिस्थले। न चाभ्यन्तररात्राङ्गे नाप्यन्यत्र मे वधः। पाणिप्रहारेणैकेन सुभृशबलवाहनम्। यो मां नाशयितुं शक्तः स मे मृत्युर्भविष्यति" तथा वरप्राप्तौ हिरण्यकशिपुना जगतां निष्पीडने कृते तद्वधाय देवैः प्रार्थितो भगवान् नरसिंहरूपेणावततार यथाह तत्रैवाध्याये

"एवमुक्त्वा स भगवान् विरूप्य त्रिदिवौकसः। वधं संकल्पयामास हिरण्यकशिपोः प्रभुः। सोऽचिरेणैव कालेन हिमवत्पार्श्वमागतः। किं तु रूपं समास्थाय निहन्त्रेनं महासुरम्। यत् सिद्धिकरमाशु स्याद्वधस्य विबुधद्विषः। अनुत्पन्नस्ततश्चक्रे भीतस्तो रूपमीदृशम्। नारसिंहमनाधृष्यं दैत्यदानवरक्षसाम्। सहायन्तु महाबाहुर्जग्राहोद्धारमेव च। अथोद्धारसहायो वै भगवान् विष्णुरच्युतः। हिरण्यकशिपोः स्थानं जगाम प्रभुरीश्वरः। तेजसा भास्कराकारः कान्त्या चन्द्र इवापरः। नरस्य कृत्वार्द्धतनुं सिंहस्यार्द्धतनुं तथा। नारसिंहेन वपुषा पाणिं संस्पृश्य पाणिना। ततोऽपश्यत विस्तीर्णां दिव्यां रम्यां मनोरमाम्"। ततस्तदुक्तया "यदि दास्यसि मे वरान् हे वरदोत्तम!। भूतेभ्यस्त्वद्विसृष्टेभ्यो मृत्युर्मां भून्मम प्रभो!। नान्तर्बहिर्दिवा नक्तमन्यस्मादपि चायुधैः। न भूमौ नाम्बरे मृत्युर्न